

مشخصات جزوه:

نام دانشجو: حامد اصلانی (رشته حقوق)

درس: اصول فقه ۱

موضوع: جزوه جلسه پنجم (مباحث الفاظ)

استاد: حسینی زندآبادی

۱. الفاظ مختص (تکمعنا)

الفاظی هستند که تنها برای یک معنا وضع شده‌اند. این دسته، بیشترین حجم کلمات در زبان‌های مختلف و گفت‌وگوهای روزمره را تشکیل می‌دهند.

۲. الفاظ مترادف

زمانی که دو یا چند لفظ متفاوت برای یک معنای واحد وضع شده باشند، به آن‌ها مترادف می‌گوییم. این الفاظ در یک ردیف قرار داشته و یک معنا را به مخاطب منتقل می‌کنند.

مثال استاد: تعبیر «غذا خوردن» و «غذا میل کردن» که هر دو به یک موضوع اشاره دارند.

۳. الفاظ چندمعنا

لفظی که می‌تواند چند معنا را به مخاطب منتقل کند. این دسته خود شامل سه زیرمجموعه است:

الف) الفاظ مشترک: لفظی که ابتدا برای یک معنا وضع شده و سپس واضعان دیگر، همان لفظ را برای معانی دوم و سوم وضع کرده‌اند.

مثال استاد: لفظ «شیر» که برای سه معنای متفاوت (حیوان درنده، مایع خوراکی، وسیله قطع و وصل آب) وضع شده است.

نکته: برای فهم منظور گوینده در الفاظ مشترک، حتماً به «قرینه معینه» (تعیین‌کننده) نیاز داریم که می‌تواند لفظی یا عقلی باشد.

مثال استاد برای قرینه: اگر گفته شود «رئیس باغ‌وحش یک شیر خرید»، کلمه «رئیس باغ‌وحش» قرینه لفظی معینه‌ای است که نشان می‌دهد منظور حیوان است.

ب) الفاظ منقول: لفظی که ابتدا برای یک معنا وضع شده، اما به دلیل مناسبتی به معنای جدیدی منتقل شده و معنای قدیمی آن متروک گشته است. برخلاف الفاظ مشترک، منقول نیاز به قرینه ندارد.

منقول شرعی: توسط شارع منتقل شده؛ مانند لفظ «صلاة» که قبلاً به معنای دعا و مناجات بود و اکنون به این نماز خاص گفته می‌شود.

منقول عرفی: در عرف منتقل شده؛ مانند لفظ «مدینه» که در لغت به معنای «شهر» است اما در عرف کنونی به شهر خاصی در شمال مکه اطلاق می‌شود.

ج) حقیقت و مجاز: این بحث کاربرد بسیار گسترده‌ای در حقوق دارد.

حقیقت: استعمال لفظ در همان معنایی که از ابتدا برای آن وضع شده است (ما وُضِعَ لَهُ).

مثال استاد: استعمال لفظ «ماه» برای جرم آسمانی یا «اتوبوس» برای خودروی بزرگ مسافری.

مجاز: استعمال لفظ در معنایی غیر از معنای اصلی آن (غیر ما وُضِعَ لَهُ).

مثال استاد: استعمال لفظ «ماه» برای یک نوزاد زیبارو

شرایط صحت کاربرد لفظ در معنای مجازی

برای اینکه بتوانیم لفظی را در معنای مجازی به کار ببریم، وجود دو شرط الزامی است، در غیر این صورت کاربرد آن غلط خواهد بود:

وجود قرینه صارفه: نشانه‌ای که ذهن مخاطب را از معنای حقیقی منصرف کرده و به سمت معنای مجازی ببرد.

وجود مناسبت (علاقه): باید بین معنای حقیقی و مجازی یک رابطه منطقی و پسندیده از نظر اهل ادب وجود داشته باشد.

مثال استاد برای رد مجاز: کسی نمی‌تواند در قرارداد اجاره بگوید منظورم از «پارکینگ»، «انباری» بوده است، چون مناسبتی بین این دو نیست. همچنین نمی‌توان لفظ «بیع» (خرید و فروش) را برای «ازدواج» به کار برد چون زن و مرد خرید و فروش نمی‌شوند و مناسبت پسندیده‌ای وجود ندارد.

نمونه‌هایی از علاقه‌ها (مناسبت‌ها) بین معنای حقیقی و مجاز

مورد از مهم‌ترین ۵:

رابطه مشارفت (به اعتبار آینده): نامیدن چیزی به صفت یا وضعیتی که در آینده ۱۰. نزدیک به آن می‌رسد.

مثال‌های استاد:

مهندس نامیدن دانشجوی ترم ۷ مهندسی

وکیل نامیدن کسی که در آزمون قبول شده اما هنوز دوره کارآموزی و اختبار را نگذرانده است.

قاضی نامیدن کسی که در آزمون قضاوت قبول شده اما هنوز ابلاغ و حکم نگرفته است.

رابطه ماکان (به اعتبار گذشته): نامیدن چیزی به اعتبار صفتی که در گذشته ۲۰ داشته است.

مثال استاد: قاضی خطاب کردن شخصی که اکنون بازنشسته شده است.

رابطه مشابهت (تشبیه): به دلیل وجود شباهت در یک ویژگی خاص ۳۰.

مثال استاد: «شیر» نامیدن شخص شجاع یا «ماه» نامیدن نوزاد زیبا.

رابطه ظرف و مظلوف: ذکر ظرف و اراده مظلوف (محتوا) یا برعکس ۴۰.

مثال‌های عمومی استاد: «دیگ خوشمزه است» (منظور غذاست)، «کلاس ساکت یا زرنگ است» (منظور دانش‌آموزان و دانشجویان هستند).

مثال‌های حقوقی استاد: «دادگاه رأی صادر کرد» (منظور قاضی است)، «مجلس قانون را تصویب یا رد کرد» (منظور نمایندگان هستند)، «شهرداری تخریب کرد»، «شورای نگهبان مصوبه را رد کرد».

رابطه جزء و کل: ذکر کل و اراده جزء (یا برعکس) ۵۰.

مثال‌های استاد: در دادخواست نوشته شود «خانه‌ام خراب شده» در حالی که یک دیوار خراب شده است، یا بگوییم «آشپزخانه خراب شده» در حالی که در یک کابینت کنده شده است.

مثال قرآنی: در آیه قطع دست سارق، لفظ «ید» (دست) به کار رفته که حقیقتاً از شانه تا انگشت است، اما منظور بخش خاصی از دست (چهار انگشت) است.

کاربرد معنای مجازی در قوانین

اگرچه در قانون‌نویسی باید از ابهام دوری کرد، اما مواردی از مجاز در قوانین دیده می‌شود:

ماده ۳۳۹ قانون مدنی: از واژه‌های «بایع»، «مشتري» و «مبيع» قبل از نهایی شدن عقد استفاده کرده است. چون هنوز عقد واقع نشده، این کاربرد از باب علاقه مشارفت (در شرف خرید و فروش بودن) و مجازی است.

ماده ۱۰۲۵ قانون مدنی: استفاده از کلمه «وارث» برای بستگان شخص غایب مفقودالاثَر؛ در حالی که تا فوت قطعی نشود، عنوان وارث حقیقتاً صدق نمی‌کند، لذا این کاربرد نیز بر اساس رابطه مشارفت است.